

Butlletí

del

Centre Excursionista de Catalunya

Sota el sol d'Àfrica

A L. H.

I.—Tànger i Rabat

UN capvespre de juliol, un comerciant i un excursionista, catalans ambdós, feien via cap a Madrid, reunits en el mateix compartiment de l'express dit de luxe. El tren passava per les costes de Garraf, i a l'escassa i moguda llum del vagó, els dos viatgers miraven papers, mapes, discutien dades i exposaven plans de viatge; i aquell que els hagués escoltat, aprofitant la promiscuitat acostumada i reglamentària del ferrocarril, hauria sentit entre xiulets i sacudides, i entre foradades i cops de vista sobre el mar, barrejar les paraules Tànger i Mulei Hassan, senegalesos, Mahoma i Marrakech; i fins sens gaire esforç, hauria pogut sorprendre el joiós efecte que a un dels viatgers produïa la paraula «Ramadan» que l'altre pronunciava, tot i assegurant (per cert equivocadament) que «encara l'atraparien». Breument, per poc fort que s'estigués en coses islàmiques i geogràfiques, es podia ja deduir abans d'arribar a Reus, amb moltes probabilitats d'encertar els següents extrems: Que s'estava en el començar d'un viatge, millor dit, dos viatges, que tindrien lloc tot seguit per l'Àfrica Nord-occidental; que dits viatges es realitzarien per separat, mes amb el propòsit de fer coincidir les etapes que no comprometessin els fins particulars de cada viatge; i que dits fins, per un d'ells eren comercials i optimistes, i per l'altre que es mostrava visiblement captivat per la dèria de la Història, i

l'encís dels monuments ruinosos, eren propòsits d'observar tot lo que s'ho valgués, gravant en el seu esperit tots els aspectes que possible fos i totes les visions del país que anaven a recórrer.

En un punt, l'acord era especialment complet: en travessar l'Espanya el més ràpidament possible, sense fer estada en lloc, Barcelona, Madrid, Còrdova, Algecires, Gibraltar, passar l'estret, i un cop a Tànger, considerar començada la tasca de viatjar... I com que el viatger corprés pels monuments de l'antigor, soc jo mateix, me permetreu que ràpidament, molt ràpidament, com ho vaig fer aquell estiu, vos obligui a travessar l'Espanya en llegir aquestes quatre notes, del genre de les que en viatge s'escriuen als amics de temps.

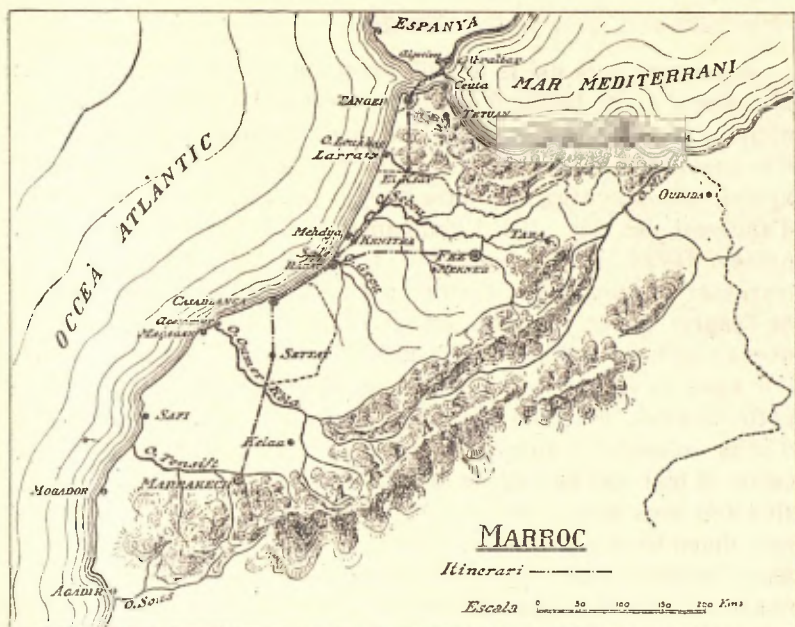
* * *

Barcelona 12 juliol.—Sortits amb puntualitat; el tren ple com un ou; viatgers tipus d'exprés, que diria un carrilaire: inexpressius, «polis» i vulgars. Poc a poc cau el dia, esplèndid, i la nit s'aferma en arribar a Sant Vicens. Vagó-restaurant brillant i congestionat; soroll continuat de portes, empentes i frecs pel corredor. Passat Mora, s'observen temptatives simultànies per dormir, de part dels viatgers: alguns sortosos, ho arriben a conseguir...

Clar de lluna esplendent sobre els camps d'Aragó. Saragossa; més portes sorolloses i toçudes; homes que amb martells treuen de les rodes sons variats i importuns, però útils. Sortim, i comença a fer fresca... A les 6 i mitja del matí, tothom fa cara de son pels corredors, i ha deixat pel camí una certa part dels modos que tenia a la sortida; Guadalajara, ens sorprén pensant en un conegut polític, i en arribar a Alcalà, el comparem, sense voler, amb aquell altre que dirigí un imperi i acceptà la porpra cardenalícia per força.

Madrid, aplastat de calor, sota el gran sol de juliol; un bon amic ens acompanya al «Retiro», on passem les hores que falten per pendre l'exprés d'Andalusia, filosòficament. Sortida a la posta de sol. Aparició excepcional, curta i sobtada, de la verdor encantadora d'Aranjuez. Després, la plana, inundada de lluna, monòtona. Sensació de frescor amiga, que s'accentua estranyament en avançar cap al Sud.

Còrdova, a les sis del matí, visió ràpida entre boires. Canviat el tren, comencem a córrer pels camps inacabables de sembrats i oliveres, riquíssims. Bobadilla; Ronda, mutació del paisatge, cada cop més muntanyós i escarpat, que obliga al tren a passar per

MAPA ITINERARI DEL VIATGE

veritables engorjats, en els que s'hi fan obres per a beneficiar el platí de la serralada; per fi, després de córrer el tren per pendents inacabables i passar més fileres de muntanyes, arribem a Algecires, veiem el mar, i vigilant l'estret i fins les muntanyes de l'Àfrica propera, la massa enorme, amenaçadora del Djebel Tarik, coneguda generalment amb el nom de Penyó de Gibraltar.

Algecires, petita xamosa vila d'uns 13.000 habitants, riallera, blanca i simpàtica. Bastida a la vora del mar, en suau pendent sobre l'esplèndida badia del seu nom i el riu Miel, sembla una afirmació de gràcia, finor i alegria de viure, davant de la pedra feréstega i trista que és la muntanya de Gibraltar. A la tarda, quan vaig anar-hi, se m'aparequé el penyó i la vila com la cristallització material de la gegantina potència d'una nació. Gibraltar, plena de soldats, d'artilleria, fortificacions, funiculars, foradades, arsenals i docks... Població anglesa, hindú, australiana, espanyola. Al peu de la roca, una esquadra mercant interaliada nombrosíssima, està protegida per una altra, no més petita, de vaixells de guerra, i a la nit els projectors, encesos, escorcollen la badia i l'estret des de fa quatre anys.

Tànger

A primera hora del 15 de juliol sortiem en el vapor «Fernández Silvestre», de la badia d'Algecires. Travessia marítima de dos i mitja a tres hores pels barcos de velocitat normal, el que ens porta n'hi posarà unes cinc. Per un cantó, molt a prop, les costes espanyoles, muntanyoses, i a l'altra banda de l'estret, entre nuvolades d'apoteosi, les més altes i llunyanes d'Àfrica. Sempre costejant, passem davant Tarifa, amurallada i medieval. Canvi de rumb, per travessar diagonalment l'estret, proa directament cap a la badia de Tànger: un cel lluminós, un vent fresc de llevant, i un mar turquesa i agitat, ocasionant això últim la desaparició del passatge. Poc a poc es va fent més clara la vista de la costa africana, d'aspecte feréstec, habitada per tribus insotmeses. Uns quants cops d'hèlix solament i apareix al fons Tànger la blanca, la infidel, caient al mar des de l'alt de la seva ciutadella. I la blancor excessiva dels seus murs, i els destells del sol reflexats pels seus minarets, diuen en el nostre esperit amb una precisió no sentida fins aquell moment, que estem davant quelcom completament nou per nosaltres, sintetitzat per un continent, una raça i una religió diferents dels nostres.

El desembarc fou emocionant, i vaig aprendre després, que a totes les viles d'aquesta costa, des de Ceuta a Dakkar, ho és quasi sempre. Els vaixells no s'acosten a cap moll, perquè no n'hi ha, i és difícil fer-n'hi, essent les escenes que des del pont es contemplen en desembarcar, variables, des del còmic al tràgic segons l'estat del mar, i no cal que regni temporal perquè sigui ben difícil, estant a una rada oberta, saltar des del vaixell a les barquetes moresques que venen a recollir els viatgers amb seguretat d'encertar, ja que és sols pura coincidència de temps i de lloc el conseguir-ho: en mig d'una orgia de crits alarbs, francesos i espanyols, de salts desordenats de les barques i de cops d'*espeque*, viatgers i bagatges, van caient com poden i allà on poden, si abans no es trenca l'escala, tantes vegades colpejada i sotragada per les barques... Això és precisament el que va succeir, i dos o tres dames amb l'escala, van caure, i sols varen deure les primeres la seva salut, a ésser recollides al vol, pels moros barquers de la barca gran, que demostraren posseir gran força i una indubtable pràctica d'aquesta mena d'afers, pels que demostraren tot seguit una indiferència no exempta de bon gust. Per fi, sense més contratemps hom posa el peu sobre un petit moll artificial, després d'haver fruit i

actuat en una escena que sols Daudet por traduir amb fidel semblança i sense exageració.

La impressió dels primers passos a Tànger és indefinible: record sens dubte de la història que tots hem estudiat, i efecte del curt del viatge, que de tan ràpid no dona lloc a transicions, hom sembla trobar-se de sobte a una altra època un bon xic reculada. En passar la triple arcada de les muralles, guardada per soldats negres del Sultà, i en petjar un carrer costarut entre murs emmarletats i blancs que es troba tot seguit, curull d'una barreja sobtada i inesperada de blancs i negres, turbants i salacofs, es troba un al mig d'una tan gran confusió incongruent i virolada de coses i persones, que es tenen ganes d'admirar quelcom, reservant-se emprò uns desitjos de riure, tan irreverents com intensos; tan extremat és l'aspecte de Babel i carnaval dels primers carrers que es troben, plens d'exemplars, naturalment sense triar, de totes les races, religions, ordres zoològics i estaments socials. El Souk petit, plaça minúscula, per on tothom que s'estima passa molts cops al dia, i tot s'hi troba i tot s'hi discuteix, és una espècie de regulador de la bellugadissa tangerina, i a l'ensem un veritable carnaval de colors races i tipus: moros, espanyols, francesos, argelins, senegalesos, riffenys, marins internacionals, blancs, negres, pelats, amb barba, amb ases innombrables, a peu, amb camell, en auto, amb llenya a l'esquena... La barreja de llengües, trajos, colors i olors és indescriptible i cridanera; i fins s'hi nota permanent una fortor dissimulada i especial de Tànger, que'm va costar molt definir composta de peix passat i pebre negre, subtil, penetrant i persistent.

Aquesta impressió equívoca, continua en seguir els carrers i carrerons de la part baixa de la vila, que naturalment per sa situació està amb contacte directe amb la vida marítima europea i colonial, que és contínua a Tànger. Molt del que de pitjor tenen les viles mediterrànies, es deixa caure de tant en tant a Tànger, on hi beneficia quasi sempre d'una situació bastant segura, degut al règim especialíssim que governa (!) aquesta vila. Els mercats i tendes són molt nombroses i animats, i les transaccions sobre articles europeus i africans, tenen lloc en els Souk, a les tendes, en els fondaks, per tot arreu.

*
* *

En el gran mercat o Souk, és on Tànger esdevé interessant. Ampla esplanada situada dalt de tot de la vila, passades les portes ogivals que d'ací i d'allí s'obren i donen pas a l'atrafegada pobla-

ció. Aquest cóp es troba allí, a la vista encara de les costes espanyoles, el màgic Orient de les llegendes, a penes torbat per la presència de les inevitables manifestacions de la civilització propera; el prestigi d'Orient amb les seves pobreses i misèries, ofertes unes i altres a la llum del gran sol, així com ses' grandeses, sobre les vestidures fines del moro ric que, soperbament vestit, passa cavaller del seu burret de sella de seda i or, pel costat dels alarbs, berbers i negres, viatgers de llargues i cançoneres caravanes. El Souk gran, és l'estació d'arribada a Europa, de tots els vianants, que per camins mig esborrats venen de l'interior, de Fez, de l'Atlas llunyà. L'animació hi és contínua dia i nit, i les fileres de camells pesadament carregats, pelats i disgraciosos, són interminables. La més estranya i exòtica barreja es presenta despulladament a la vista, i els tipus dels guies i traginers, tenen aquí aquest aire noble i fort que sols dóna l'ample contacte amb una naturalesa no domptada encara, i l'hàbit diari dels grans espais i dels grans perills.

Cap al tard, es formen cercles de cantaires, de contemplatius. Els encantadors de serpents, renoven les velles habilitats, i els bruixots negres, vinguts de més enllà de l'Atlas, diuen la sort o expliquen coses misterioses, interromputs contínuament per les gralles alarbs o els tabals d'algun cameller...

L'activitat continuada dels nombrosíssims israelites (n'hi ha uns 12.000), la contínua cridòria dels carrers baixos, conviden a fer una escapada cap a la part alta, la més mahometana, la més quieta, i, aparentment al menys, la més tranquil·la. Encara no s'acaben de deixar els dos o tres carrerons comercials on hi gruny tota la mercaderia transhumant que es troba tot just en arribar a Tànger, es cau a una xarxa de carrers estrets, costaruts, blancs i molt quiets. De tant en tant els inevitables burrets, i l'etern avís que es troba per tot arreu de llengua alarb: *baleuk! baleuk!*... En tombar una cantonada, l'encís d'una solitària i senzilla construcció blanca, amb una porta historiada, de cedre, estretes finestres i un drap blanc penjant com una bandereta, d'un pal: és una Kouba o marabut, sepultura d'algun santó, o d'algun ulema, quals despulles dispensen prodigioses «barakkas» o beneficis als fidels que hi resen plens de confiança... Són nombroses a Tànger, com per tot el Marroc. Contrast frapant entre la quietud i resignació musulmanes, i els fanatismes que amb llurs predicacions desperten els «mahdis» o els santons, vinguts dels confins del Sahara, les confraries d'adeptes fan mostra del més extraordinari desenfrè en les seves festes: la dels Aissaouas, qual patró és enterrat a Meknès, en morir de

fam en el desert on s'havia retirat com ermità, va aconsellar als seus deixebles «Menjeu lo que trobeu»... I és així que per més gran honor al Sant, en les seves festes religioses, al mig de balls epilèptics, s'empassen pedres, vidres, o es mengen un be complet al que maten a mossegades...

Pujant, pujant sempre, pels blancs carrers estrets, són cada còp més nombrosos, solitaris i tancats, els marabuts, amb la mitja lluna simbòlica sobre la volta, i un fanaló encès en l'interior.

A dalt de tot de la muntanya, té Tànger l'enclòs amurallat de la Kasbah o ciutadella, blanca i tancada; allí, no hi poden viure ni israelites, ni infidels, i les portes es tanquen a l'hora santa del Moghreb, quan el sol es pon sobre l'Atlàntic. Fort és l'encís dels seus estrets i solitaris carrers, de ses cases sempre tancades, on hi viu, immutable, la població mora, els servidors del Patxà, els soldats professionals.

La plaça d'armes de la Kasbah, ferrenya i medieval, dóna extraordinària sensació de violència i duresa; per un cantó, el palau on el Patxà administra justícia, expeditiva i dura, assistit per la presència de nombrosos lletrats, i secundat per l'acció dels executors, que tallen moltes qüestions administrant abundoses garrotades als culpables, i a vegades a les dues parts litigants; i per l'altre, la presó, inquietant i propera, i el palau del Sultà Hassan, piadosament recolzat a humil mesquita, on el més directe descendent del Profeta hi feia els seus precs, en el bon vell temps en què el Sultà hi habitava.

Després d'això, que més diré de Tànger? El geògraf Reclús ens contaria que la seva situació és única en el món, per estar sobre un estret que separa dos mars, un dels quals banya tres continents. Viu, amb una zona exterior d'uns 270 km², sota la sobirania del Sultà, garantida per un estatut internacional. Hi viuen 30.000 mahometans, 12.000 hebreus en un «mellah» o barri propi, 8.000 espanyols i 2.500 francesos; aquestes dues últimes nacionalitats fan tot el que poden per arrelar-s'hi, i agregar la zona internacional i Tànger al protectorat respectiu; i la França cobra a la duana, crea nombroses escoles, Instituts sanitaris i centres econòmics, i aboca molts milions per a comprar terrenys; l'Espanya, digníssimament representada per un Agent Diplomàtic, l'Excm. Sr. D. F. Serrat, qual exquisita amabilitat vaig tenir ocasió d'experimentar, fa superbes escoles, Instituts sanitaris, correu i hospital espanyol, i manté un «Tabor» esplèndid, de tropes i suboficials indígenes i oficialitat espanyola.

En una paraula, un escriptor seriós, no deixaria d'indicar que està Tànger cridat per la seva situació geogràfica a un pròxim avenir grandíol, que no espera res més que la resolució definitiva de ço que s'ha convingut en nomenar «qüestió de Tànger».

Vers el Sud

Anem ara a enfonzar-nos cap al Sud, pels territoris solitaris i perillosos que Loti ha descrit tan admirablement, i «a través dels deserts d'iris i d'asfodels, jo vos conduiré al fons d'aquest vell país immobilitzat sota el sol pesat, per a veure les grans viles mortes d'allí baix, bressades eternament per un murmur d'oracions».

Mes, per temptador que sigui el viatge, cal fer abans un curt descans. Diu ben encertadament en Pin i Soler en el seu «Orient», que per a viatjar una mica lluny de casa, cal, entre altres coses, saber d'on es ve, i saber on es va, afegint que s'ha de conèixer ço que són les coses que es veuen, ja que per aquell que les ignora, sols expressen el que són en llur forma o llur matèria; i que per l'home enterat tot té més forma i vida. Doncs, amb el bon desig de que per vosaltres en tinguin les viles i monuments que anem a visitar, vos adreçaré unes poques notícies etnogràfiques i històriques dels moros i del Marroc.

L'Àfrica del Nord, segons estudis de Tissot i Reclus, era en els temps primitius un país extremadament salvatge, habitat per *un sol* poble blanc, que s'estenia des de la costa atlàntica, fins a Tripolitània inclús; aquet poble, és el que ara anomenem berber, i el seu idioma, es parla encara precisament entre els límits esmentats i per tot el Sahara. De manera que els actuals berbers eren els líbics d'Herodot, i els moros i nòmides de la Mauritània i Numídia dels romans. Aquet poble ha sofert una sola influència que hagi pogut variar les característiques de la raça; a una època poc coneguda, elements íbers penetraren a Àfrica, i van fondre's amb els berbers, especialment entre els mauritans del N. de l'Atlas; i a partir d'aquest moment, la història del Marroc ve lligada amb la dels pobles mediterranis. Els fenicis hi establiren factories; el cartaginés Hannon passa l'estret, i en acomplir el seu famós periple, arriba fins a la Guínea, i assenyala als seus compatriotes la fundació de Russaldir (Melilla), Tingis (Tànger), Sla (Salé), Anfa (Casablanca).

Les dos primeres guerres púniques (265-201 a. C.) donen ocasió als berbers mauritans i nòmides de passar per primera vegada a Espanya amb Hamílcar i Hanníbal. I si per fi, els romans d'Escipió acaben amb el poder de Cartago, és amb el concurs dels reis

berbers, que han lluitat al seu costat... Dos segles més tard, Octavi passa a Àfrica, i amb ses legions junta la Mauritània i la Numídia, fins llavors independents, al seu imperi, donant al Marroc, sotmès imperfectament, el nom de Mauritània Tingitana. Els berbers, lliures en els camps i en les muntanyes, guerrejaren continuadament, contra Adrià, Antoni, Marc Aureli, els vàndals de Genserik, contra els romans orientals de Belisari. I és sobre les runes de l'Àfrica romana, que l'onada enorme de la invasió alarb, guerrera i religiosa a l'ensem, devia capgirar la història del Marroc, i barrejar més o menys profundament alarbs i berbers; per fi, a l'any 705, tot l'Àfrica del Nord és ja ocupada pels alarbs, que passen a Espanya amb Tarik. Després, els noms de Còrdova, Bagdad, Fez, Tunïç, diuen prou expressivament el grau d'esplendor que va assolir la civilització mahometana, estesa des de l'Indostà al Marroc, i des del mar Negre al centre d'Àfrica.

Malgrat totes les influències nivelladores, totes les lluites, totes les religions canviades, el poble berber autòcton, ocupa sols en el Marroc, més de la meitat del territori, i s'esten més enllà, conservant per tot, idioma, lleis i tradicions pròpies; cas no'able de resistència, continua vivint la seva vida, diferenciant-se fonament de l'altra població, alarb i negre, vinguda l'última del Sudà i del Senegal amb l'esclavatge.

Alarbs, berbers, negres, hebreus, tots els tipus purs, totes les barreges.

* * *

Tànger. Les cinc del matí; per fi hi ha una mica de quietud en el «Zoco chico». Moros dormint per terra, informes munts de llana color torrat, exposant llurs cames nues a l'aire més que fresc, fred.

A les sis, tenim formada una petita caravana composta per dos autos, dos conductors, un ajudant negre com el carbó, i tres viatgers, un d'ells israelita de Ksar. Malgrat les males noves d'aquests dies, es tracta de passar la zona internacional, l'espanyola, i a través del *bled*, el camp pla inacabable de la zona francesa, anar a Kenitra i arribar a Rabat. Una jornada d'uns 260 km. seguint pistes de caravanes, carreteres, i devegades soralls sense marca de camí...

Els últims preparatius fets, assegurat un suplement d'aigua per refrescar els motors, i sòlidament subjectats els bagatges, sortim. Amb pocs minuts ens trobem en el camp desert i verd de la zona internacional. Lluny, molt lluny cap a llevant, es senten repetides

detonacions: els raisulians i els espanyols que es combater, a les muntanyes. Uns minuts més de viatge, ràpid, i entrem a la zona espanyola, verda, ondulada, amb valls i planes fèrtils i amb aigua; i al poc temps comencen les mes boges curses dels autos, cada un per on li sembla, camp a través, o per una pista poc dibuixada, per la que resulta perillós transitar-hi; i comença també la dolor de tenir que reconèixer lo abandonat que té Espanya aquell tros de la seva zona... El conductor, sobtadament dona cop de volant, fugint de la pista i separant-se d'un pont, gran, de fusta que travessa un curs d'aigua; el pont existeix, la pista no hi té accés per cap de les dues bandes, i solitàriament, sense servir, les fustes es van podrint poc a poc.

País ric, d'aspecte fèrtil, i trist també. Continuament, a la dreta, posicions militars espanyoles, Tz'Lata, L'Tenin, a dalt de les eminències. Grans espais sense res, sense punts de referència, amb horitzons a pèrdua de vista. Després d'unes hores de cursa rapidíssima, a través de camps ondulats i olorosos, escassament poblats de moros i de cigonyes, caiem, sota un sol tòrrid, a El-Ksar-El-Kebir (Alcàzar).

D'aquesta població d'aspecte decandit i extremadament ruïnós, poc és lo que en puc dir: la fondaren els romans (Oppidum novum), la reconstruïren els portuguesos, dels que hi queden records. Es una de les poblacions importants de la zona espanyola, rodejada de frescals jardins; mes la impressió dominant a l'arribada és la quietud, i la imminència de que les parets i les velles torres de les mesquites van a caure d'un moment a l'altre.

En sortir novament cap el Sud, travessem sense pont, el riu Lucus, ont s'hi enfonza un dels autos, que 'ens dona mitja hora de feina de forçats; i tot just a l'altra vora, entrem a la zona francesa. A Arbaoua, formalitats de passaport; estem davant d'un *puesto* militar francès, fet de palla i fusta, d'un color local excessiu; i un cop llestos, comencem la cursa, rapidíssima i llarga, a través de territoris immensos, sota un sol cada moment més fort... Camps inacabables, parades de blat, d'ordi, poquíssims arbres; de tant en tant, un poblet alarb, amb barraques còniques de palla; cavallers superbs, que passen com el vent; i la cursa dura, vertiginosa, fins al gran riu Zebu, que els romans navegaren, i fins més enllà, a través de dilatades extensions, planes i enceses; deixem Knitra, població moderna i comercial, lletja, acabada de fabricar; hores i hores, quilòmetres i quilòmetres, l'auto s'empassa el *bled* marroquí, el camp pla, i passada per fi una hermosa i extensíssima selva,

en caure el sol, veig aparèixer una vila plana, amb fileres de muralles i portes ferrenyes, que deixem a un costat, sense entrar-hi; i al mig d'un llunyà remor de mar tempestuós, arribem a un riu ample, majestuós i lent, tancat a la vora de ponent pel promontori més feréstec i harmoniós que hagi contemplat mai, ple de murs i dominat per l'alta torre d'un minaret: la primera vila, és Sla (Salé), el riu és el Bou Regreg, i el promontori és la Kasbah de Rabat, a contrallum sobre les boires atlàntiques i el sol ponent.

A la porta, mig abandonats, record de llunyanes ocupacions, hi reconec dos canons espanyols, amb les armes del Rei d'Espanya Philipus III, i la inscripció «Diego Pacheco, Capitán General de la Artillería»...

Rabat

19 juliol.—Rabat, Salé, viles d'encís inexplicable. Rogenca la primera, blanca l'altra, les dues són rivals en beutat com durant segles sencers ho han sigut en força dominadora. Fenicis, romans, vàndals, bizantins, alarbs i portuguesos berbers i espanyols, tots han lluitat, saquejat i bastit en aquest lloc, a les vores del Bou Regreg, i tots hi han deixat records ben expressius i evocadors del seu pas, de les seves lluites. Mes imposible és, en parlar de Rabat no recordar la visió inoblidable del promontori, amb la Kasbah dominant la vila, el riu, el mar i Salé.

En arribar-hi en caure la tarda de juliol, l'auto para a la vora del riu. Hem deixat, darrera i a prop, Salé; i davant hi corre un riu ample, lent, sombrejat per les construccions de l'altra vora, que es retallen sobre el cel ennuolat i roig. A la dreta un promontori ple de cases, muralles, torres, roques tallades a plom sobre el mar, i entremig arbredes i jardins. Endevinem tot seguit, sentim millor, que allí s'hi troba alguna cosa excepcionalment hermosa, i no ens hem equivocat.

Un bac mecànic, curull de carruatges, burrets, barnussos i djelabes de tots colors, ens passa a Rabat, sobre l'altra vora, i ràpidament, sense temps d'admirar tot lo que veiem, travessem Rabat, distingint a penes les botigues misterioses, els vells mercats i els sants Marabuts, coronats per immòbils cigonyes. De sobte, un cementiri musulmà, plàcid, a la vora d'un carrer; i passades altre cop les muralles, ens trobem de nou al camp, per entre construccions a mig fer, cases de fusta, de planxes, jardins olorosos, palaus blancs i tancats. Uns minuts més, i arribo a l'hotel. Hores de deliciós descans, a la «terrasse», amb la frescor amiga de la nit, tot sentint,

entre olors de menta i geraniums, les remors i músiques llunyanes de la vila doble, Rabat-Salé, i el tro llunyà de la barra atlàntica inquietant i propera.

La Kasbah dels Oudaias, fortalesa construïda a 1172 pel sultà Yacoub el Mansour, a la vora esquerra del Bou-Regreg, va ésser l'origen de Rabat; llavors la van denominar «Rabat-el-Fath»; avui, Rabat és molt més gran, i la Kasbah, és la Kasbah, és a dir, el rovell de l'ou de tot lo que d'encisador, fi i evocador té Rabat.

La porta de la Kasbah és cèlebre pel seu treball, i en l'interior dels murs, que dominen la vila, el riu i Salé, el mar i els inacabables cementiris de la platja, s'hi troben uns jardins pulcres i embaumats; una Medersa o casa d'estudiants, avui Museu d'art marroquí, tingut acuradament; i tot un davassall de petites cases i estatges, aferrats a les pendents aspres de les roques, caient des de dalt del promontori fins al riu; essent verament agradable el passar mitja tarda o un capvespre en algú dels cafés alarbs, a l'aire lliure, prenent un te fortament aromatitzat, i escoltant l'inacabable música de les seves gralles, flautes i violins, dominats pel ressò de la barra atlàntica, que furiosament pega contra el promontori.

A la sortida de la Kasbah, en pendent fins el mar, un cementiri musulmà, senzill i desolat, curull de milers i milers de pedres verticals, atapeïdes i esgraonades, serveix d'escenari a quadres plens de color islàmic: dones completament cobertes pel vel blanc, van a resar-hi, a respirar de cara al gran mar.

La Torra Hassan. Una curta passejada em porta al peu de la mateixa, solitària a la vora d'un bosc de columnes. Vella torra, del segle XII, contemporània de la Giralda de Sevilla, va ésser construïda en el regnat de Yacoub el Mansour. Les seves dimensions, tot i no estant acabada, parlen prou de sa grandesa: 16 metres de costat, 66 d'altitud, tota de pedra. I en el seu peu, en fileres regulars, però dislocades i caigudes la més gran part, s'hi estén el més gran bosc de columnes rogenques que hagi vist: inacabables fileres, per entre les que lliurement hi creix la feréstega vegetació dels camps d'Àfrica.

Un ceg, un pobre, estava a la porta de la torra; en rebre la meua almoïna, i després de cremar encens en lloança de Sidi Ben Achir, m'agafà pel braç i gaire bé per força, em feu pujar a la torra, que domina per la seva situació tota l'antiga vila, Salé, el Bou Regreg. Des de més alt, apoteòsic, el bell espectacle arcàic, trist i inexplicable de l'arribada.

Chellah, la ciutat desaparescuda, de la que només queden les

velles muralles i el cementiri reial, abandonat i ruïnós, ofegat per l'abraçada centenària de les oliveres i dels tarongers.

Aquest dematí, de bona hora hi he anat. Primer, el pas obligat de l'avinguda de Chellah, grans espais sense cap construcció, inacabables murs baixos del palau del actual sultà Youssef; una altra muralla, l'exterior, antiga de 8 centúries, d'aspecte feréstec sobre la planura alta que domina Rabat per terra. Passada la porta, l'espai il·limitat, buit, desert, sorrenc i roig, ardent sota el sol del matí; i uns centenars de metres més enllà, en pendent cap al riu Bou-Regreg, altres murs, altres torres, més ruïnoses encara: Chellah.

Una porta monumental, joiell d'art fet de pedra, filigrana subtil i complicada, dona entrada a l'enclòs de les muralles, on va existir Chellah; avui, passats els murs, res més s'hi troba que un gran espai d'una solitud impressionant, expressió definitiva de lloc abandonat. Chellah, des dels fenicis i romans, va acollir totes les races efímeres i dominatríus, totes les religions; però en fondar-se Rabat, l'any 1173, per dominar a Salé, va quedar marcat el comerçament de la seva fi. Els sultans merinides, adoptaren Chellah com a necròpolis, i les seves sepultures, que entre restes de mosaïcs, es conserven encara, és tot lo que queda de l'antiga ciutat.

Al fons de la vall, marbres dislocats, plens de les prestigioses inscripcions alarbs; restes de parets, figueres abraçades a les velles pedres, flors que tot ho invadeixen; i al fons d'un espai mig tancat per la verdor, entre altres, dos vells marbres de sepultura, treballats amb extremada finor: són les tombes del magnífic Sultà Abu Hassan, i de la seva muller Chem Doha, «el sol del matí».

Un berber, home a la moderna, sentat a la vora de la font, em diu, que les aigües curen tota mena de mals; i per aital revelació, acullida amb reserva, em demana una propina.

*
* *

Aquesta tarda, abans de partir definitivament, he fet un passeig de comiat, nostàlgic, pels carrers silenciosos en aquesta hora, i assolellats; he voltat a l'entorn de la Kasbah, fins a veure a través del cementiri musulmà, el mar amb ses crestes blanques, i la continuada barra, remorosa i llarga; i plens els ulls d'aquestes visions definitives, m'he dirigit a l'estació de l'automotriu Rabat-Casablanca, tot fent-me reviure les hores passades a Rabat, Salé i Chellah.

A les velles pedres de les muralles de Salé, sobre els emmarletats murs i florides portes de la Kasbah de Rabat, he pogut llegir rà-

pidament la forta història d'aquest poble violent i refinat a l'ensem, enemic històric i continuat de les nacions cristianes del Mediterrani, violent, sa història ho proclama: durant centúries, de tots els indrets de la costa del Marroc, de darrera les barres de Larraix, Salé i Mogador, els pirates berbers es llençaven a la cursa, apoderant-se dels vaixells, els mariners i viatgers dels quals anaven a morir de fadiga i enyorança a les Kasbahs. La torre Hassan, les muralles formidables de Rabat, els murs i portes fastuoses de Mekinez, el Versailles de Mulei Ismail: productes de violència, mes també, d'elegància i refinament, indiquen els mosaïcs i arabescs, els patis perfumats, els jardins de geràniums i tarongers...

A Tànger, a la vista de Europa, es perd amb la promiscuitat carnavalesca dels carrers comercials, tot el contingut de la vida mahometana, feta de quietud i contemplació. A Rabat-Salé, la ciutat puritana i guerrera, avui capital d'un protectorat infidel, hi desapareix en canvi la força de l'Islam. I és d'aquesta manera com en el meu record se m'apareixen unides dues viles contraposades: Tànger i Rabat, dos capvespres de l'Islam.

II.—Marrakech i el seu oasi

Una nit a Casablanca

1.er d'agost.—A la petita automotriu, sorollosa i vibrant, no hi cap ningú més: les seves rodes, col·locades sobre una via de tres pams, no permeten a més de dos viatgers estar sentats de costat; i com ja és l'hora de sortir i està en marxa el motor que ens sotragarà i conduirà a l'ensem cap a Casablanca, partim... La velocitat d'aquest automòbil sobre rails, és bastant gran: potser massa. He deduït per una senzilla operació aritmètica fonamentada en les notícies locals que cada 12 dies s'en tomba una en plena cursa; això m'explica la repugnància que he pogut observar en molta gent, a viatjar-hi. En aquest moment, em sento lluny de la clàssica caravana de beduïns i de camells, i si bé aquest animal, *barco del desert*, no ha estat mai per ningú, símbol d'elegància zoològica, el carretó empeltat d'automòbil que ara corre pel Moghreb, no realitza ni molt menys, cap ideal d'elegància mecànica. Així semblen entendre-ho també molts moros que trobem viatgers a lo llarg de la via que, per soralls unes voltes, per entre els rics camps dels Zaer altres, ens lliga a Casablanca.

Kasbah Temara, Bou Znika, Mansouria, poblets que anem

trobant camí del Sud, se'ns presenten de cara al mar i tancats completament per feréstegues muralles, sols animades pel vol d'alguna cigonya... «No és pas aquí que s'han de venir a buscar les fantasies gracioses de la imaginació musulmana! Amb llurs torres i marlets, aquestes forteses roges de la costa marroquí, no desperten a l'esperit més que un brutal sentiment de rapte, de saqueig, de vida violenta i amenaçada. Sota d'un cel descolorit per l'excés de llum i d'humitat marina, llur presència enigmàtica, augmenta encara la trista desolació de les aigües i de la terra cremada...» Aquestes paraules de Tharaud (1) em resulten sobre els llocs, d'una excepcional justesa d'expressió, tan intensa és la sensació complexa de tristesa, abandó i violència que dona aquesta costa occidental del Marroc.

La cursa es fa llarga, i és cap el tard que acabem de passar el fèrtil país de Chaouia; per fi, a les 7 de la nit, després de creuar pintorescos i ridículs trens plens de «tirailleurs» senegalesos, comencem a observar les construccions llunyanes de Casablanca, i als pocs minuts, el disgraciós carretó a motor, parat, ens deixa sobre una espècie de moll abandonat i polçós. Hem arribat.

L'entrada a Casablanca, cap el tard d'un jorn d'agost, em produí una sensació molt desagradable de desorientació. Per tothom que travessant com jo 300 quilòmetres de planúries i muntanyes poc habitades, ve a caure, després de la calma oriental de Rabat, a una vila a mig fer, color de ciment, de 90.000 habitants, atrafegada i febrosa, trepidant de vida i negocis i especulacions, amb trasatlàntics davant sa platja i autocamions pels carrers en construcció; per tothom, doncs, la impressió de l'arribada, és diferent essencialment de la que produeix tota altra vila del Marroc. A mi se m'aparesqué la ciutat com una Babel comercial, admirable i antipàtica, a mig bastir amb empena formidable, sobre el vell fonament d'una vila alarb, a la que uns assassinats fortuïts varen marcar el camí del seu pervindre. El 30 de juliol de 1907, un grapat de chaouias fanàtics, varen matar a vuit espanyols i francesos. Per castigar el fet, Espanya va enviar uns pocs soldats de marina, i França desembarcà els marins del «Galilée». Uns i altres amb els ganivets a la boca, varen entrar a Dar El Beida, l'actual Casablanca. Després va venir l'ocupació, la violentíssima repressió de França que va omplir de sang els indrets tots de la Chaouia; i Casablanca,

(1) Tharaud. Rabat ou les Heures-Marocaines, Paris, 1918.

presa per assalt en 1907, té avui 90.000 habitants, i els hotels-palaces reben al cosmopolisme comercial i especulador.

Conté luxoses construccions modernes, tocant a les pobres cases dels moros, desenrotllant-s'hi un estil modern-colonial, amb arcs ogivals i dintells de cedre, bastant intel·ligent i apropiat.

La nit de la meva arribada, tots els hotels estaven plens, i no vaig tenir lloc on dormir: dic malament, una cambra vaig trobar en un tuguri, fosc, calent com forn, i d'aspecte tan dubtós en quant a moralitat i netedat, que deixant els bagatges, em vareig dirigir altra volta al carrer, no podent aguantar l'estada en una cambra tan poc desitjable. Com bona vila colonial, en carrers i carrerons hi bellugava una barreja d'alarbs, francesos, italians, espanyols i jueus, aventurers i sospitosos, amb l'acompanyament natural de tota la gama de habitants de l'Àfrica negra. Salts directes, sens transició, de l'hotel «chic» amb «grill» i tzigans, a les «bamboules» i balls africans, que una població heteroclita executava al fons de cafetins a l'escassa llum d'alguna espeïma o fanalet.

Tota la nit la vaig passar voltant pels estrets carrerons de la vila mora, ensopgant a tot moment amb gent dormida per terra i descobrint a cada indret balls i espectacles a l'ensem interessants, desafortats o inconfessables, i a les 6 i mitja del matí, després d'una de les més famoses nits de que tingui recordança, cançat, marejat i ple de son, decidia sortir cap a Marrakech, la sahariana, bastida 250 quilòmetres més al Sud, al peu de l'Atlas.

Vers Marrakech

El moviment i vitalitat extraordinària de Casablanca, em va permetre posar en pràctica tot seguit el pla de viatge cap al Sud; a l'hora i mitja d'haver-lo format, amb sols anar a una plaça central qual nom no recordo, la plaça que tota vila de tot arreu té sempre, on tot s'hi troba, ja havia conseguit automòbil i quatre companys; un rabí jueu, tancat de dalt a baix dintre una bata negra, un mestre de minyons ex-alumne de Normal, un coló francès, i un personatge indeterminat, vestit mig moro mig europeu, que no va obrir boca en tot el llarg camí.

Amb aquesta companyia comença la gran cursa cap al Sud llunyà, i per bona carretera, amb un temps esplendent, l'auto vola a través les planúries de Chaouia, l'immens graner. A mida que el sol puja i amb ell la calor, ens ve una son incompleta però irressistible, i diem incompleta perquè estem amb els ulls oberts. Un temps més de rodar i arribem a Settat, petita població en la

plaça de la qual un monument commemora els noms dels qui van caure en 1907.

Després d'un petit descans, a la porta d'un Restaurant-Hotel amenaçador, recomença la corredissa, fugint sempre a través de camps i turons. El sol va adquirint cada còp més força i el país em comença a semblar incendiat. Constantment creuen caravanes, llargues fileres de camells i cavalls muntats per cavallers esplèndids amb els braços torrats i robustos a l'aire, les djelabes al vent. A les 11, al mig d'un paisatge d'ondulacions vagues i desertes a perdre's de vista, divisem unes tàpies, uns sostres de ferre ondulat, un riu, un pont; estem a Mechra Ben Abou, lloc militar sobre el riu Oued Oum Rbia, que va a desembocar a l'Atlàntic per Azem-mour, prop dels límits de la regió dita Doukkala.

Sota un sol de foc, es dina en un barracó pomposament nomenat «Grand Hôtel». Dues hores més tard, passem l'Oum Rbia per sobre un pont modern, i deixem la Chaouia per entrar a l'extensa regió de Marrakech; d'aquí fins al llunyà Atlas sols hi trobarem les petites muntanyes de Djebilet, uns quilòmetres abans de Marrakech. El territori que estem travessant, Selam El Rheraba, sota el sol del mig dia està fulgurant; sec, desert, encesa la terra i ardent el cel, l'auto va corrent com suggestionat, cada còp més ràpid, i el rum-rum del motor, escoltat una hora i altra, acaba per fer-me oblidar el temps i els quilòmetres...

A Ben Guerir, a 70 quilòmetres de Marrakech, hi arribem sense donar-nos-en compte i hi trobem un estrany mercat africà, al mig d'una plana immensa, encesa, de color rosat. En sortir, amb un sol de 70° C., despiatat, però grandíós i esplendent, comencen tot seguit els miratges; a l'esquerra del camí, a uns 200 metres de distància, veiem nombrosos llacs blaus, amb herbes que surten aquí i allí, encisadors, que és mouen amb nosaltres, i que tenen un aspecte absolutament real; els ulls ho veuen, s'esguarden els reflexes de les herbes i les ondulacions de l'aigua. I en contemplar aquest efecte de les altes temperatures, nosaltres, que no patim set, que estem descansats i airejats, compremem el turment terrible de les llegendes alarbs, el martiri dels que morint de set en el desert, creuen poder arribar amb les mans fins aquella aigua inexistent...

El fenomen, obstinat, continua i no ens deixarà més que a sota les palmeres de l'oasi de Marrakech. L'auto, indiferent, incansable, va fent via, i es comença a veure davant nostre, una sèrie de muntanyes ondulades, d'aspecte feréstec, il·luminades per aquest sol rabiós, mostrejades per taques roges i blaves segons ve la llum.

Són les muntanyes Djebilet, nues i desolades, sense herba, sense res. De tant en tant continuem creuant o avançant caravanes inacabables; els camells, a voltes perfilats sobre l'horitzó de la plana, produeixen estranyes ombres. A l'esquerra, pujant ja les muntanyes, em mostren unes solitàries Boubas o Marabuts; estan en el camp de batalla de Sidi ben Othman, on en 1912, els francesos del general Mangin, varen destruir les hordes dels fanàtics conduïts per l'últim profeta, el Mahdi El Hiba, podent pendre Marrakech; més lluny, a llevant, en els confins de les planes d'Haous, Mulei Abd-El-Azis, el fill de l'esclava circasiana, va ésser derrotat i destronat pel seu germà Mulei Hafid, que regnava a Marrakech en 1908.

Sobtadament, sens transició, apareix en l'extrem horitzó del Sud, lluny, molt lluny, una extensa i majestuosa serralada, altíssima, que ens envia a través de l'immensa distància que ens separa, i de l'aire incendiari i puríssim que ens envolta, el reflexe argentat de la neu dels pics de 4.500 metres d'alçària. Més a prop, del peu nostre al peu de l'Atlas, un mar de verdor, mat, format per milers i milers de palmeres, cobreix una vall, estén les seves innombrables ones, fins a perdre's de vista cap a llevant i ponent; al mig, enfonçada en la verdor, imprecisa i recoberta d'un nimbus daurat, una gran ciutat roja, que s'apareix com una taca confosa: Marrakech la sahariana, la immensa vila, porta i ciutadella del desert... El magnífic espectacle s'esvaeix poc a poc, a mida que ens anem enfonsant sota la volta vegetal. Per entre les palmeres, i per sota terra seguint fondes galeries, l'aigua hi corre, fins a trobar el riu Oued Tensift, al costat de Marrakech.

Impossible descriure la impressió causada pel bosc de palmeres, després dels quilòmetres fets sota un sol que mai millor que ara es pot qualificar d'africà; en aquest país i a aital època, és tan imponderable la idea de potència fatal, absoluta i immutable que desperta que poc a poc, sens donar-s'en compte, es fa lloc en l'esperit la idea de l'adoració, de què a tot temps els pobles d'Àfrica, l'han fet objecte a través de totes les religions...

Palmes i més palmes, es creu que n'hi ha més de 200.000; l'auto vertiginosament, passa entre elles. Per fi, a través d'una foradada, sortim a la planúria lliure i contemplem Marrakech, a darrera dels enormes murs, rojos, flanquejats de grans torres quadrades. I ja que anem a entrar a la ciutat sahariana, fem-ne abans una mica d'història, per a millor distingir l'essència de les coses estranyes que ens sortiran al pas.

Marrakech

2 d'agost.—A començaments del segle xi de l'era cristiana, va aparèixer entre les tribus nòmades de l'extrem Sud saharià, un Madhi enviat del Profeta, que havent anat a la Meca, en tornà impregnat de les doctrines més fanàtiques. Ell i el seus deixebles es reuniren en una *Zaouia* o convent construït en una de les illes del Niger, i es van intitolar El Merabatin (en espanyol Almoravides); davant de 1.000 deixebles escollits i fanatitzats, va començar una guerra de reforma religiosa, i portats per un ideal d'intransigent austeritat, varen convertir els negres del Sudà i Senegal, i escampant-se cap al Nord, ocuparen el Tàfilet, el Sous, passaren l'Atlas per les collades, i varen caure sobre el Marroc a sang i foc, prenent a Fez per assalt; per fi, assegurada la situació a l'Àfrica, varen invadir l'Andalusia, destronant-hi la dinastia Omeiade que regnava. En 1062 de l'era cristiana, el gran Sultà Yussuf ben Tachefine, fondà Marrakech, i el seu imperi s'estén des del Niger a les illes Balears, i sa capital de l'Atlas, és una fastuosa ciutat, la més poblada del Nord d'Àfrica.

El seu fill, de 1106 a 1143 va fer construir la cinta de muralles i la va cobrir de palaus. Entronitzats els sultans Almohades, un d'ells, Yacoub El Mansour, va fer construir a 1184 l'alta torra, la Kutubia, amb una cinquena part del botí fet a Espanya, utilitzant mà d'obra de presoners espanyols i portuguesos. Aquesta majestuosa torra, del mateix temps que la Giralda i la Torre Hassan de Rabat, té 86 metres d'alçària, i es veu des de llarguíssims distàncies a través de l'aire pur de les planúries.

Sota Mulei Hassan (1872-1894), Marrakech va revivre, fent-s'hi llavors nous palaus i jardins extensíssims, plens de brolladors estanys i piscines... La riquesa i refinament d'alguns d'aquests palaus, que vistos per defora, res traeixen del seu interior, són extremats; mosaïcs per tot arreu, jardins ombrius de tarongers, tapiceries de llana virolada i plafons i portes de cedre llaurat, esmaltat de policromies que representen flors. Un d'ells el de Bahía data del segle passat i es d'un luxe exquisit; roses de relleu en els plafons, en retaules, glicines; palmeres i olivers formen els recollits jardins.

L'aspecte de Marrakech és impressionant: en arribar-hi, després de l'ubriagament d'espai, de sol i velocitat, la ciutat immensa, de prop 100.000 africans, me va traslladar de cop a aquestes viles de les Mil i una nits, de pura llegenda. Places grans, immenses, plenes

d'una animació estranya, fantasmagòrica, de moros, berbers, tuaregs, sudanesos... Carrers amples, llargs, formats per velles parets de terra batuda, que cauen de pols i d'antigor, sense portes ni finestres. Portes monumentals, que poc a poc, segurament, implacablement, es disgreguen sota el sol que tot ho seca, tot ho esquerda, formant sobre la vila una boirina daurada composta per la finíssima pols de disgregació aixecada per l'aire calent, i violentment il·luminada.

Immensa vila, sense ordre, inacabable i estranya; darrera els rojos i decrèpits murs sense portes, sumptuosos palaus i jardins de fades, i malgrat les terribles temperatures (42° a l'ombra, 72° al sol), Marrakech està sota la divina música dels ocells, que formen remor i viuen a milers en els jardins amagats i en les palmeres de l'oasi. De tant en tant, un zoco, un carrer cobert, on s'hi condensa el tràfec comercial, típic; a algunes tendes s'hi troben armes damasquinades magnífiques, amb fines ciselladures i esmalteries, gumies del Sous amb vaina de plata. I els venedors, tot el dia sentats a camacreu, persegueixen borrosos ensomnis, sensuals i religiosos a l'ensem.

Estranya, molt estranya i sahariana. Inexplicable també, l'encís violent i captivador dels seus jardins. Hi ha els de «Menara», els d'«Aguedal». Aquests últims, immensos i mig abandonats, els vaig recórrer tota una tarda inoblidable; al mig s'hi troben dues piscines iguals, quadrades d'uns 12 o 14.000 metres quadrats, plenes d'aigua i rodejades d'un marc de verdor format per oliveres i tarongers. Un quiosc abandonat, es reflexa en un dels estanys, solitari. Finalment, cançat d'errar per les interminables avingudes, vaig entrar altre còp sota l'ombra amiga dels arbres, per entre petits i savis canals de repartició d'aigua, sense la que fora impossible tanta verdor i tanta vida.

Molts dies, a la posta de sol, en els jardins de Menara i d'Aguedal, s'hi reuneixen els altius aristòcrates berbers, senyors feudals d'antiga nissaga; i allavors, sentats a les vores de l'aigua, tot prenent el te fortament aromatitzat, i als sons monotons i tristos dels violins i del «guimbrich» de dues cordes, comença per ells l'absència, el somni sensual o místic, plàcid sempre, que és l'estat que més aimen, des del gran senyor al pobre cameller del desert.

*
* *

En retirar-me cada dia al capvespre, vers al meu hostatge de la vila indígena, pels innombrables carrers de terra, passo per la

gran plaça Djema Fna, dita *dels morts i de les meravelles*, situada al peu de la Kutubia i de la santa mesquita Ben Tachefine. La concurrència en aquesta hora és sempre nombrosa, i a la llum del sol, que tot ponent-se, té força encar per incendiar de roja llum el cel, la terra i les persones, em confonc amb els milers d'africans i assisteixo a una gran funció sense argument ni acció, però d'una força nostàlgica tan gran, i d'un gust d'Àfrica i desert tan fort, que és per sempre més inoblidable. Rotllos d'alarbs, sentats i coberts de llana blanca i blava, canten interminables cançons i oracions; altres ballen, i en els balls llurs s'hi descobreix la voluptat febrosa de les poblacions negres, vingudes del fons de l'Àfrica, del Niger i boscos equatorials; aquests últims s'acompanyen de tabals monòtons, quals sons arriben a l'obsessió a força de repetir-se. Més lluny, al costat dels venedors de fruites i joiells, s'hi troba el marxant de barreges extraordinàries, líquits màgics per fer estimar... I tot aixó es repeteix, en rotllos grans i petits, que es toquen i es confonen, entre solemnials caravanes que arriben de l'interior, guiades per camellers superbs, alts, amb una sola metxa de cabell al costat del cap, que enfonsen a la pols, de cara a la Meca, quan arriben...

A la nit, des del meu hostatge, per sobre les grises terrasses de la immensa vila, m'arriba la remor de la població, amagada dintre els seus nius de terra. I de tant en tant, en la nit pura i estelada de l'alta planúria, unes veus monòtones i apassionades, «essència de l'Islam» (1), canten des de les torres la grandesa d'Allah i del seu Profeta.

I aixó és tot. Gran calma. Calor immens. Es la vila més africana del Marroc, i és on més he sentit. Com he tractat de descriure-la, se m'aparesqué Marrakech aquell estiu.

Retorn

16 d'agost.—Després de tot aixó i d'una curta aparició d'unes hores a Fez (qual aspecte migeval i encís particular renuncio a fixar, malgrat el caràcter monumental de ses Medeuses i Karaorin), vingué la tornada, la ràpida tornada a través de les muntanyes ondulades i del «bled» desèrtic. En remuntar vers el Nord i la costa, el cel perdia sa extremada blavor, i l'aire ple d'humitat marina es feia més fresc i picant. Aparesqué Casablanca, la vila comercial que posa rellotges en els minarets, i Rabat que em feu ofrena del perfum de ses flors, abans d'enfonsar-me en les solituds melancòli-

(1) A. Chevrillon. Un crepuscle d'Islam.

ques del Nord, travessades pel riu Zebú. Vingueren les dolentes pistes, les valls verdes i perilloses de la zona espanyola, la ruïnosa El-Ksar-el-Kebir, i per fi Tànger, amb la pudor complexa del seu zoco violat.

I en fer, per la tarda d'un dels últims dies d'agost, la pacífica travessia de l'estret, quan la blanca silueta de Tànger desapareixia en l'horitzó per ponent, vaig recollir-me en la solitud interior que en les hores de quietud poble dels nostres records; i allavors vaig descobrir en mi un pregon sentiment d'agraïment vers aquest poble del Marroc, que m'havia ofert, sincerament, cruament l'espectacle de la seva incurable decadència i de ses passades grandeses; i sens esforç a la meva recordança hi vaig retrobar, com imatge sintètica i capdal, entre totes les que la bella Mauritània m'havia presentat, la visió precisa neta i silenciosa, d'una vila immensa i roja, envoltada de grans solituds fulgurants, i ofegada al peu de l'Atlas, per l'abraçada de la verdor remorosa d'un mar de palmeres.

ALBERT HEBRARD

Barcelona, setembre-novembre, 1919.

Fots. de l'autor.

Què és un mapa?

(Continuació)

Una vegada establerta la convenció que consisteix a reemplaçar la superfície terrestre pel geoide en el qual hem projectat tots els accidents del terreny, es presenta un nou problema en el camí de la cartografia. La superfície convencional no és desenrotllable en un plànol.

Per a poder-lo resoldre, cal acudir a un nou artífici que es denomina *projecció cartogràfica*. Consisteix, aquest artífici, a trobar una correspondència, és a dir, una regla que ens permeti dibuixar en un plànol els diversos punts dels accidents de la superfície terrestre, de la manera menys imperfecta possible. L'ideal seria dibuixar-los de manera que les figures del plànol fossin semblants a les del geoide, és a dir, que els angles d'aquestes figures, les distàncies que separen llurs diferents punts, les àrees de les diverses

superfícies i, finalment, les direccions dels diversos rumbs, fossin idèntics en el geoide i en el plànol. Tindriem, així, un mapa perfecte, encara que ja no seria idèntic a la superfície terrestre, sinó únicament a la del geoide. Però això no és possible. Es tracta, doncs, de trobar la correspondència més adequada a la finalitat del mapa i a les característiques que hagi de tenir. Perque, resulta que a mesura que intentem aminorar l'alteració que sofreixen uns elements, les longituds de línies, per exemple, s'augmenten les altres alteracions, d'angles o d'àrees en aquest cas.

Així, doncs, si volem un mapa les àrees del qual siguin el més exactes possible, un mapa cadastral, un mapa de densitats de població, etc., cercarem la manera com les àrees planimètriques del mapa siguin equivalents a les àrees de la superfície terrestre, i haurem de resignar-nos a que els angles o les longituds del mapa, vinguin alterats per una error que, en alguns casos, serà bastant apreciable.

Vejam, doncs, en què consisteix aquesta correspondència i la manera d'utilitzar-la.

DEFINICIÓ DE LA PROJECCIÓ.—Des que en el segle XVII tingué Descartes la genial idea de les coordenades, sabem que un punt qualsevol d'un plànol, queda perfectament determinat quan es coneixen les dues distàncies que el separen de dues línies fixes preses com a eixos. Aquesta idea ha penetrat ja tant en el nostre esperit que, actualment, el concepte de punt es redueix essencialment a això, a un grup de dos números que anomenem coordenades en el plànol.

Així, doncs, si considerem el mapa d'una certa regió i per un punt seu tracem dues rectes, cada punt del mapa quedarà perfectament definit si coneixem les seves distàncies a aquestes rectes o eixos, és a dir, la longitud de les perpendiculars baixades des del punt considerat als eixos. El punt P serà, doncs, el punt (x, y) , és a dir, el punt que dista x metres de l'eix X, y metres de l'eix Y. La definició P (x, y) serà *unívoca*, és a dir, que a cada punt P correspon un parell solament de coordenades x i y , i que a cada parell (x, y) correspon un sol punt P.

Recordant això, considerem el geoide. Es una superfície mal definida que hem suposat el·lipsoidal. Els geògrafs ens han demostrat que el geoide s'aproxima moltíssim, quasi coincideix, amb un el·lipsoide les característiques del qual siguin

$a = 6.377\ 397,^m\ 15$ $b = 6.356\ 078,^m\ 96$ (el·lip. de Bessel)

o bé $a = 6.378\ 249,$ 20 $b = 6.356\ 515,$ 00 (" de Clarke)

S'anomena *aplanament* d'un *el·lipsoide* la relació

$$e = \frac{a - b}{a}$$

Substituint les lletres per les valors anteriors es troba per a e , $\frac{1}{299,15}$ i $\frac{1}{293,46}$. Per simplificar adoptarem la valor $c = \frac{1}{300}$ i, com

que un el·lipsoide l'aplanament del qual és de $\frac{1}{300}$ és quasi una es-

fera, substituïm l'el·lipsoide per una esfera, amb la qual cosa els nostres raonaments seran més senzills, sense perjudici de la rigurositat. Es pot pendre l'esfera de radi a , la qual serà osculatriu en dos punts de l'equador; l'esfera de radi b , que serà osculatriu en

els pols, i l'esfera de radi $\frac{a + b}{2}$ que tallarà l'el·lipsoide en punts

de latitud mitjana, segons una corba alabeada.

Aquesta substitució presenta grans avantatges de *comoditat*, deguts a ésser l'esfera una figura de representació matemàtica molt senzilla i de propietats múltiples, mentre l'el·lipsoide té fórmules i propietats més complicades.

Però encara que els avantatges són major que els inconvenients, no hem d'oblidar aquests últims. La substitució té per efecte l'allunyar-nos encara més de la superfície real, ja que substituïm la seva projecció per una altra, o ço que és igual, projectem la superfície terrestre sobre una esfera, la qual cosa ocasiona ja deformacions més importants que si projectem sobre l'el·lipsoide. Demés, les grans triangulacions de primer ordre, han estat uniformades segons les decisions dels congressos internacionals, i compensades de conformitat amb un el·lipsoide internacional.

Sobre l'esfera de referència traçarem una sèrie de cercles màxims, que seran les interseccions de l'esfera amb una sèrie de plànols que contenen tots l'eix dels pols: aquests cercles màxims són els *meridians*. Igualment tindrem una sèrie de cercles normals als anteriors, tallant l'esfera per una altra sèrie de plànols perpendiculars a l'eix de rotació de la terra: aquests cercles són els *paral·lels*. Per virtut de la manera de traçar-los, és evident que un d'aquests serà major que tots els altres, és a dir, que, en tallar l'esfera per dos plànols infinitament pròxims a aquell que l'origina, els paral·lels resultants tindran el radi menor que ell: aquest paral·lel màxim és l'*equador*.

El resultat d'aquest seccionament serà que haurem dividit tota

l'esfera en trapezis esfèrics. Així, doncs, per a una regió determinada del Globus, podrem pendre un paral·lel i un meridià com a eixos de referència, i cada punt de l'esfera quedarà perfectament determinat quan coneixem les seves distàncies als eixos escollits. Per analogia al que hem dit anteriorment amb relació al plànol, un punt *M* serà per a nosaltres el punt *M* (*l. m.*) anomenant *l* la seva distància al paral·lel pres com a eix, i *m* la distància al meridià. Aquestes distàncies seran amidades sobre l'esfera, és a dir, que seran arcs de cercle, els plànols dels quals seran: el segon un paral·lel i el primer un meridià, és a dir, el meridià i el paral·lel del punt considerat. Definides així les coordenades sobre l'esfera, la representació *M* (*l. m.*) serà també unívoca.

És evident que si trobèssim una manera de representar els meridians i paral·lels de l'esfera per línies dibuixades sobre un plànol, el problema de la cartografia quedaria resolt, ja que bastaria situar els altres punts referint-los a les línies representatives dels meridians i paral·lels.

Una *projecció cartogràfica* és una representació dels meridians i paral·lels, regida per una llei de correspondència.

Naturalment s'aprecia que aquesta definició és molt més ampla que la de projecció geomètrica. Tant és així, que la majoria de les projeccions cartogràfiques no són projeccions geomètriques. Per evitar una confusió possible hauria estat preferible emprar una altra paraula.

Com diu l'il·lustre cartògraf anglès Hon. A. Hinks, el mot «projecció» no és adequat tractant-se de les cartogràfiques; però tots els intents que s'han fet per a canviar-lo han estat en va; «graticula» (o «reticulat».) serien més adequats; «construcció» més compresiu. Tothom ha continuat, però, usant el mot «projecció» tenint molta cura, naturalment, a no confondre'l amb la idea de projecció geomètrica.

Hem de conformar-nos, doncs, amb la possibilitat de confusió, anàloga a la que poden establir altres mots, com: longitud, paral·lel, etc.

La definició més compresiva és potser la següent: Es denomina *projecció cartogràfica* una *representació qualsevol* dels meridians i paral·lels de la Terra. Cal, però, pendre el mot «representació» en el sentit analític. Així, doncs, una representació cartogràfica serà el conjunt de les equacions de transformació utilitzades per a construir la representació; el grup de transformació ens donarà les coordenades d'un punt del pla,—sobre el qual

es dibuixarà el mapa,—en funció de les coordenades geogràfiques del punt corresponent de la superfície terrestre. Una projecció cartogràfica és, doncs, considerada així, una entitat purament analítica.

Així, doncs, el problema primer de la cartografia consisteix a trobar dues funcions que ens donin les coordenades geodèsiques d'aquest punt. Aquestes funcions seran de la forma

$$x = f(l. m.)$$

$$y = \varphi(l. m.)$$

La forma explícita d'aquestes funcions serà obtinguda per la consideració de les característiques que hagi de reunir el mapa proposat.

CRITERI DIRECTOR.—Per apreciar aquestes característiques (les quals han d'ésser satisfetes pel mapa segons el seu objecte i destinació) podrem guiar-nos examinant:

1.ª—L'exactitud amb què una projecció donada representa l'escala al llarg dels meridians i paral·lels.

2.ª—L'exactitud amb què representa les àrees.

3.ª—L'exactitud amb què representa els perímetres o forma de les figures del geoides.

4.ª—La comoditat de la seva construcció.

ESCALA.—L'escala d'un mapa, en una direcció dada i en les immediacions d'un punt determinat, és la relació entre una petita distància amidada en el mapa i la corresponent en la superfície del geoides. En general l'escala varia d'un punt a un altre, degut a les deformacions que tot mapa conté ineludiblement (a causa de la impossibilitat de desenrotllar un el·lipsoide); per això hem de limitar la definició a les distàncies curtes. En realitat, hauria d'ésser a les infinitesimals.

En comparar distàncies i direccions en la Terra i en el mapa, cal tenir en compte que siguin distàncies corresponents. En el geoides, els meridians i paral·lels, es tallen mútuament en angle recte; però hi ha projeccions en les quals això no succeeix, i, per això, dues direccions que en el Globus es tallen en el angle recte, no corresponen necessàriament a dues direccions ortogonals en el mapa. Aquesta és la causa que hàgim de limitar la definició d'escala a les distàncies entre punts pròxims, situats ja sobre un meridià, ja sobre un paral·lel.

Segons les condicions del problema, farem que l'escala sigui correcta, és a dir, la mateixa, segons una direcció donada, ço és,

segons els meridians per exemple; i, demés, procurarem que l'error en les altres direccions sigui el menor possible.

Aquestes consideracions estranyaran als llegidors no acostumats a les coses de cartografia.—¿Què significa *aleshores*—es diran—un mapa a 1:100000, a 1:500000?—Això significa que en les immediacions de l'origen del mapa, és a dir, del punt d'encreuament del meridià i del paral·lel principals, l'escala és la que s'indica i que en tots els altres punts l'escala és molt sensiblement igual a aqueixa, però no rigurosament igual. Així, per exemple, l'escala del Mapa de Catalunya varia entre 1:100117 en el paral·lel $40^{\circ}30'$ i 1:99983 en el paral·lel $43^{\circ}0'$. Pràcticament aquesta variació és imperceptible en les distàncies màximes que poden considerar-se.

ÀREES.—En certs mapes, com els cadastrals, els de densitat de població, els de cultius, els climatològics, quasi tots els estadístics, és indispensable que les superfícies del Globus es representin per superfícies equivalents en el mapa (equivalents mitjançant la relació d'escala). Per això les projeccions que realitzen aquesta condició s'anomenen projeccions *equiàrees* o *equivalents*.

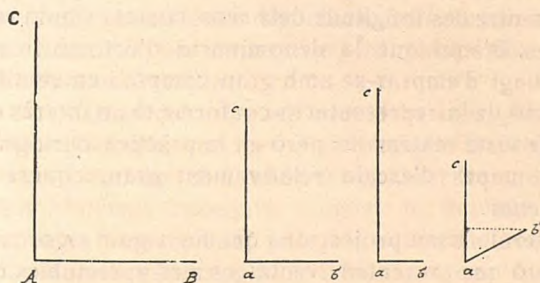

Fig. 2

Siguin AB i AC (fig. 2) dues longituds infinitesimals que es tallen angle recte en el Globus, i siguin ab i ac llurs representatius en el mapa. Si les distàncies ab i ac són sempre proporcionals a AB i AC , i a més, es tallen en un angle recte, la projecció és *equivalent*.

Es clar que aquesta condició no pot realitzar-se en qualsevol punt del mapa, ja que, si així fos, aquest seria perfecte. Hi ha, no obstant, dos casos en els quals pot conservar-se l'equivalència d'àrees. L'un és quan tallant-se les rectes ab i ac en angle recte, una d'elles apareix reduïda en la mateixa proporció que l'altra vingui

augmentada. L'altre consisteix que una d'elles, per exemple *ac*, estigui representada correctament en escala, mentre que l'altra, *ab*, formi amb ella un angle menor de 90° i estigui allargada proporcionalment a la distància que separa *b* de *ac*.

FORMA.—La funció més important d'un mapa és la representació correcta de la forma de les figures traçades a la superfície de la Terra. Malhauradament no pot representar-se correctament una figura de gran perímetre. No obstant, si en múltiples punts del mapa, l'escala en la direcció del meridià i del paral·lel de cada un dels seus punts és la mateixa (no igual en tots els punts, sinó igual al meridià i paral·lel que s'hi encreuen), aleshores la forma de les figures infinitesimals traçades entorn d'aquests punts és semblant a la forma de la figura corresponent en el geoide. Les projeccions que satisfan aquesta condició es denominen *ortomòrfiques*. Com que la semblança de figures porta en ella la igualtat d'angles, aquestes projeccions s'anomenen també *conformes*.

En tractar de projeccions ortomòrfiques és essencial no oblidar la restricció infinitesimal de la definició. Com que l'escala varia a cada punt, les figures de gran extensió no poden representar-se correctament, ja que és clar que, en conservar els angles, la figura es deforma mentre les longituds dels seus costats siguin relativament apreciables. D'aquí que la denominació d'ortomòrfica per a una projecció hagi d'emprar-se amb gran compte i en sentit limitat. La consideració de la representació conforme té un interès enorme des del punt de vista matemàtic; però en la pràctica cartogràfica, sobre tot per a mapes d'escala relativament gran, aquest interès és bastant menor.

En general s'usen projeccions que no siguin rigorosament conformes, però que presenten aventatges més apreciables que la rigorosa conservació angular. Fàcilment es comprèn que, en la representació d'un angle, una error menor que l'error instrumental del teodolit més perfeccionat, no té cap importància. Pot prescindir-se, doncs, de l'ortomorfisme absolut a canvi de representar l'*aspecte general* de les grans figures (formes de territoris donats, etc.), amb major semblança de la que resultaria de l'ortomorfisme absolut.

DISTÀNCIES.—Tant en el Globus com en el mapa, un punt no és donat sempre per les seves distàncies a altres punts determinats. La correcció en la representació de distàncies i en l'orientació d'aquestes, o sia en llurs azimuths, és doncs, una condició important. Quan els azimuths de les línies que uneixen parells de punts en la zona central d'un mapa són iguals en el mapa i en el Globus, la projec-

ció s'anomena *azimutal*. Si tenim una projecció azimutal en la qual les distàncies que separen els parells de punts situats en la regió central del mapa són exactament proporcionals a llurs homòlegues en el Globus, la projecció es denomina *azimutal equidistant*. L'estudi de les projeccions azimutals té gran importància en la cartografia, i d'ell es deriva un criteri director per a l'elecció de projecció en múltiples casos. Però no podriem detenir-nos en aquest punt sense recórrer a l'auxili del càlcul.

COMODITAT DE CONSTRUCCIÓ.—Teòricament, cap interès presenta la senzillesa o complicació en el dibuix d'una projecció; però pràcticament és cosa que s'ha de tenir molt en compte. La major facilitat disminueix les errors de construcció. En general, pot dir-se que tota projecció en que les representacions dels meridians o dels paral·lels no siguin rectes o circumferències, resulta difícil de dibuixar. Aquest criteri exclou quasi totes les projeccions geomètriques estrictes, llevat de les estereogràfiques.

Cal tenir en compte, no obstant, que quan es tracta de mapes de certa extensió, les circumferències no poden traçar-se sinó per sèries de punts determinats previament. La diferència entre que les línies a traçar siguin circumferències o no, no és molt notable; però és clar que l'equació de la dita corba influeix en els càlculs, i l'equació més senzilla i, per consegüent, els càlculs més breus, corresponen a la circumferència.

ELECCIÓ DE LA PROJECCIÓ.—De les consideracions generals que acabem de fer es dedueix que, per a determinar la projecció que més convé a un mapa donat, haurem d'examinar les propietats de cada un dels sistemes coneguts, i vistes la finalitat del mapa i la forma, situació i extensió del país que es tracti de cartografiar, determinar la forma explícita de les funcions que ens donaran les valors de les coordenades x i y , sacrificant les exactituds que menys ens interessin per a la finalitat del mapa, a canvi d'obtenir la major correcció en aquelles qualitats que es considerin primordials.

També podrem renunciar a l'exactitud matemàtica en la representació de tots els elements (àrea, forma, distàncies), exigint, en canvi, que totes i cada una de les deformacions inevitables siguin reduïdes tant com es pugui. Aquest criteri dominarà quan es tracti de fer un mapa que hagi de satisfer múltiples necessitats i representar un territori relativament petit a una escala relativament gran. En tal cas establim un compromís, una espècie d'equilibri entre les diverses deformacions, i tindrem una projecció que no

serà ortomòrfica ni equivalent ni azimuthal, però en la qual les deformacions, dintre les zones que generalment poden considerar-se, seran menors que les errors ordinàries en la determinació directa dels elements. Una projecció així pot denominar-se de *mínima deformació*.

M. FERRER DE FRANGANILLO

(Acabarà)

Les Comarques naturals de Catalunya

La Selva

La comarca natural de La Selva és una de les més caracteritzades i, no obstant, és també molt discutida en sos límits i extensió.

Algú l'ha volguda circumscriure a sa part interior excluint-ne la part marítima, lo qual és verament injustificat. La part costanera o marítima, compresa des de la punta de Fanals al Tordera se caracteritza marcadament en relació amb la de l'Empordà i amb les platges de la Maresma.

La Selva està enclosa entre l'Empordà, el Gironés, les Guilleries, el Vallés, la Maresma i el Mediterrani. Pren una gran extensió i forma un quadrilong irregular.

Hem vist ja les delimitacions que creiem més ajustades, en ço que es refereix a l'Empordà, al Gironés i a les Guilleries, en parlar d'aquelles comarques. Molt més fàcil és ara marcar els confins amb la Maresma i el Vallés. Aquests són precisos i ben determinats pel curs del riu Tordera des de son naixement en el Montseny fins a desaiguar al mar. El nom termenal que porta aquest riu, *Tor*, límit, indica ben bé sa significació en la demarcació de les comarques que hi confronten.

Els noms termenals rodegen tot el circuit de la comarca pel costat terrà. Els hem trobat molts d'ells en ocupar-nos dels límits amb el Gironés i l'Empordà. En l'indret ponentí són ben significats, entre altres, ajudant a lo marcat per la topografia i els límits naturals de les muntanyes, els de Sellera, Ossor, Portabarrada, Pla

de les Arenes, Matagalls i Montseny (*Montsigne*), el qual forma el més enlairat confí de la comarca.

Conceptuem completament errada i mancada de fonament la designació que per algú s'ha volgut fer d'una nomenada comarca del Montseny. Aquest massís no és més que una grossa fita, com ho són els Pireneus, que marca el confí de distintes comarques. Acceptem que es digui regió del Montseny quan se parla dels vessants i valls superiors del grandíós massís, mes no podem acceptar que es vulgui fer una comarca de la pròpia muntanya.

La vall d'Aro, petita comarca al peu del mar, reclosa entre aquest i les serres de Sant Boi i de Sant Grau i que té per capitalitat la galana població de Sant Feliu de Guíxols, la considerem compresa dins del conjunt general de la comarca de La Selva. Les predites serres que isolen la vall d'Aro corren de llevant a ponent, sense arrel fixe, des de la desembocadura del Tordera fins a la del Ridaura. Els estreps de les pròpies serres arriben fins a endinsar llurs arrels en les aigües formant bells esperons espadats, rocatars abruptes i precioses cales que són l'admiració dels excursionistes.

De notar és també que la ratlla divisòria de l'antic ardiacanat de La Selva se trobava en les Gavarres seguint per l'estrebació de la pròpia serra que separant la vall d'Aro de la de Calonge termina a la punta de Fanals.

L'aspecte general de la comarca és de grans boscuries clapejades de conreus. La frondositat de sos grans i espessos boscos que cubriren algún dia, per complet la comarca, seria ço que li donaria son tradicional nom.

Els suros o alzines sureres són la característica de la comarca i eren, abans de la guerra mundial, sa major riquesa. Avui la indústria del suro ha anat molt a menys i algunes ombrívols bagues han sigut ja tallades. Es d'esperar que els preus se remuntin altra volta, que l'exportació torni a créixer i que aquest ram de producció vingui a adquirir sa antiga importància.

Abunden, a més dels d'alzines sureres, els boscos de pins, alzines i castanyers repartits en determinats districtes, com també els pasturatges per al bestiar en les terres altes i en els faldars del Montseny. Els oliverars i els arbres fruiters escassegen i la fruita que es cull és més bé fruita d'hivern.

No reguen el territori grans cursos d'aigua. Sols el Tordera voreja la comarca i l'Onyar, afluent del Ter, la recorre en un de sos extrems. Els demás riberals són de petita importància i la major part d'ells estan gaire bé eixuts, no portant més corrent que la

de les aigües torrencials. Cal exceptuar les rieres d'Arbúcies i Santa Coloma que són de més o menys curs constant.

La vall d'Arbúcies rublerta de verdor i arbreda, és un dels llocs més privilegiats de la comarca per sa verda i exuberant vegetació i per ses nombroses fonts. Deuen assenyalar-se també les de Santa Coloma i les de Breda i Gualba en el repeu del Montseny.

Són renomnades les aigües medicinals de Caldes de Malavella i Santa Coloma. Ambdues localitats ofereixen bons establiments balnearis.

Són de notar les següents i curioses observacions fetes per En Torrella i Plaja en ses «Breves observaciones a la Historia del Ampurdán del Sr. Pella y Forgas».

Diu: «Una d'aquestes se conserva encara avui dia en el sistema de ballar al contrapàs i el contrapunt d'una manera completament oposada, puig mentre els Empordanesos van a la dreta els Selvatans van a l'esquerra. D'aquí pervé el veritable títol d'aquest ball, com si diguessen contrapàs, contrari o en oposició, i com l'antipatia (entre Empordanesos i Selvatans), segons pot inferir-se, no sols era molt forta, sino imponent, els Empordanesos, pot ser més arrogants o més forts se prengueren el dret de ballar el contrapunt embestint a la dreta en actitud bèlica i impetuosa, mentres que els Selvatans més prudents, pot ser menys provocatius, sense cedir, no obstant, llurs drets i prerrogatives ni llur mútua antipatia, en lloc d'investir cap a la esquerra per a donar el xoc, deixaven de ballar el contrapunt, quedant parats instantàniament i a peu ferm, en actitud de resistir l'empenta contrària i preparar-se a la defensa. Aquest contrapunt, més o menys modificat en actituds, el conserven encara avui dia els pobles limítrofes, no de la serralada, sinò de la ratlla formada per *aqueixes Pedres Dretes* des de Fanals a Puigdarques i al Santuari de Nostra Senyora dels Angels, els del costat E., que són Calonge, Camós, Cruilles, Sant Sadurní, Madremanya, etc., com a fidels empordanesos ballen el contrapunt embestint a la dreta i els del costat O. que son Fanals, Vall d'Aro, Romanyà, Sant Cebrià de Lladó, Santa Pellaia, Sant Mateu, Montnegre, situats quasi tots al cim de la mateixa serralada com a bons i fidels selvatans se paren instantàniament mentres el fluviol fa la senyal del contrapunt».

»No parava aquí l'antagonisme d'ambdues comarques; s'estenia a més a l'agricultura, com ho testifica la fanga, instrument de conreu tan generalment usat en La Selva com despreciat en el centre de l'Empordà; sols els poblets del límit l'han usada i encara

baix un nou sistema diferent; per quant en La Selva cada treballador tenia ben marcat el trajecte que devia seguir, per ratlles o fileres d'igual distància les unes de les altres, ja d'abans assenyalades sobre el mateix terrer, el qual anaven enfonsant els treballadors un darrera l'altre en filera, tirant sempre la terra de costat, amb lo qual quedaven ben marcades les fileres que quiscún havia treballat, si ho havia fet bé i a més si el terrer havia sigut repartit en justícia i si havien treballat tots igualment. Els empordanesos al contrari, els del centre com que no l'han usada dubtem que l'hagin coneguda, i els pobles del límit, sia per antagonisme o antipatia, sia per orgull, obrant sempre en oposició amb els selvatans, no deliniaven el terrer de cada treballador, sinò que col·locats d'enfront com en

línia de batalla, quiscún introduïa la fanga en el terror que tenia davant i on millor li semblava, prenia la quantitat total de terra que creia convenient i com que ningú li anava al darrera empenyent-lo treballava més o menys segons li venia bé i sense que ningú pogués renyar-lo per son bon o dolent treball. L'alternativa de cullites és coneguda i practicada de tan antic en La Selva com oblidada en l'Empordà, degut sens dubte a l'antipatia, mandra o peresa d'aquests respecte d'aquells».

Amb aquesta observació de costums queda més afermada encara la fixació de límits traçada entre La Selva i l'Empordà.

Constitueixen la comarca de La Selva gran nombre de viles, pobles i caserius distribuïts en 30 municipis i amb un total de 62.000 habitants. Són aquests municipis: SANTA COLOMA DE FARNÉS, ciutat, capitalitat de la comarca amb 4.930 habitants, junt amb els pobles agregats de Castanyet i Sant Pere Cercada; BRUNYOLA, amb Sant Martí sa Presa; i els pobles de Montfullà i Estanyol del municipi de RASCANÓ; ANGLÉS, vila, amb Sant Amanç; LA SELLERA; RIUDELLOTS DE LA SELVA; FORNELLS DE LA SELVA; QUART amb Castellar de La Selva, Sant Mateu de Montnegre i Palol d'Onyar; LLAMBILLES; CAMPLLONCH; SANT ANDREU DE SALOU; CALDES DE MALAVELLA, vila, amb Franciach i Santa Seculina; SILS, amb Vallcanera i Les Mallorquines; RIUDARENES, vila, amb L'Esparrà; SANT FELIU DE BUXALLEU amb Grions i Gaserans; ARBÚCIES, vila, amb Joanet; SANT MIQUEL DE CLADELLS, amb Sauleda; BREDÀ, vila; RIELLS, amb Sant Llop de Viabrea; GUALBA; MONTSENY; FOGÀS DE MONTCLÚS, amb Muscaroles i La Costa de Montseny; CAMPINS; HOSTALRICH, vila; MASSANÈS; MASSANET DE LA SELVA, vila, amb Martorell; VIDRERES, vila, amb Caules; LLAGOSTERA, vila; CASSÀ DE LA SELVA, vila; Santa Pellaia i Sant Cebrià de Camós, del districte municipal de CRUILLES; SANTA CRISTINA D'ARO, amb Bell-lloc; ROMANYÀ DE LA SELVA i Solius; CASTELL D'ARO, amb Fanals; SANT FELIU DE GUÍXOLS, ciutat, la població més important i de major nombre d'habitants de la comarca; TOSSA, vila; LLORET, vila i BLANES, vila. Fanals, Sant Feliu de Guíxols, Tossa, Lloret i Blanes se troben al peu del mar i formen la costa marítima de La Selva.

Travessa la regió el ferrocarril de França i el de Girona a Sant Feliu de Guíxols. La creua també la carretera general de Barcelona a la frontera francesa.

Les altres vies de comunicació rodada són: la carretera de Malgrat a Blanes, Sant Feliu de Guíxols i Palamós, faltant-ne uns tros a construir des de Tossa a Sant Feliu; la de Blanes a Hostalrich

Arbúcies i Viladrau; la de Lloret a Santa Coloma per Vidreres; la d'aquesta població a Llagostera; la de Tossa a Llagostera; la de Sant Feliu a Girona per Llagostera i Cassà de la Selva amb brancal des de Santa Cristina d'Aro a la platja de Fanals; la de Llagostera a Caldes de Malavella i a trobar la general de França; la de Cassà de la Selva a La Bisbal; la de Cassà de la Selva a Riudellots, que té son embrancament a Aiguaviva amb la carretera d'Anglès; la de Santa Coloma a Anglès i des d'aquesta població a Girona, a Castanyet i a Sant Hilari i les de Hostalrich a Arbúcies i Sant Hilari i de Breda a igual lloc.

Falten sols petits brancalls per a deixar ben entrellaçada la comunicació general de la comarca.

CÉSAR A. TORRAS

L'obra del "Cançoner Popular de Catalunya"

PER tal que els socis de la nostra entitat i, en general, tots els lectors del *Butlletí* tinguin particular coneixement dels treballs realitzats en pro d'aquesta meritíssima obra d'art i pàtria que serà el «Cançoner Popular de Catalunya» i en els quals té una molt directa intervenció el nostre CENTRE, anem a historiar sumàriament la seva gènesi i la tasca fins ara duta a terme.

El dia 28 d'octubre de 1921, en nom i representació dels executors testamentaris de Na Concepció Rabell i Cibils, el noble patrici En Rafel Patxot i Jubert feia a l'«Orfeó Català» la comanda de dirigir els treballs necessaris per a la publicació del «Cançoner Popular de Catalunya», senyalant la conveniència d'aplegar per a aquesta obra l'esforç comú dels catalans amadors i conreadors de la nostra cançó popular.

Acceptada i agraïda degudament la patriòtica oferta i volent ensems realitzar-la d'acord amb els generosos ofertors de les considerables despeses que la realització digna de tan bell intent exigia, l'«Orfeó Català» convocà a la reunió inaugural de les tasques del «Cançoner» totes les entitats i persones que a Barcelona i arreu de Catalunya tenien provat llur amor a la nostra cançó.

La tal reunió fou celebrada amb nombrosa i valuosa concorrència en el «Palau de la Música Catalana» el dia dels Reis

d'enguany. En ella l'«Orfeó Català» agraí, en nom propi, en el dels presents i fins en el de tots els catalans, l'exemplaríssima oferta dels executors testamentaris de Na Concepció Rabell i Cibils; foren exposades algunes apreciacions sobre ço que segons els diferents parers havia d'ésser el «Cançoner Popular de Catalunya», i fou donada forma pràctica a la general promesa de cooperació dels convocats, acordant-se el nomenament, prèviament demanat per l'«Orfeó Català» d'un «Consell Consultiu» integrat per representants de les entitats capdals que a Catalunya es captenen de les diferents valors de la cançó popular, com són l'«Institut d'Estudis Catalans», l'«Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya» i el nostre CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA, que nomenà per representar-lo en el susdit «Consell Consultiu» el soci, membre de la Junta Directiva, N'Agustí Duran i Sanpere. La tasca d'aquest «Consell» és ajudar amb la ciència i experiència dels qui el formen els treballs de l'«Orfeó Català» en l'execució de la comanda rebuda. La Presidència honorària del «Consell Consultiu» per a l'obra del «Cançoner Popular de Catalunya» fou oferta unànimement a l'eminent Mestre, la mort del qual plora encara tota la pàtria, En Felip Pedrell.

Ressó i acord de la reunió inaugural de les tasques del «Cançoner» fou la publicació i profús espendiment per totes les terres de llengua catalana d'una circular-proclama dirigida als amadors de la nostra cançó fent-los saber la joiosa nova i convidant-los a aportar a l'obra empresa llur entusiasme i estimada col·laboració.

Fruit d'aquesta fou, no sols el coneixement d'una obra tan confortant i constructiva, sinò, demés, l'aportament expontani de diverses particulars recerques i l'oferta d'alguns documents interessantíssims per la revelació de la història de la nostra música popular.

Començades oportunament les reunions del «Consell Consultiu» per a l'obra del «Cançoner Popular de Catalunya», ben aviat fou palesada la utilitat de les seves deliberacions en l'organització d'un concurs de música popular catalana, la convocatòria del qual, escampada arreu profusament pel juny darrer, dona, dins una completa i aciençada varietat de temes i amb la remuneració de premis ben considerables, les condicions i normes precises que assegurin la presentació ordenada i profitosa de materials utilíssims per al «Cançoner». Així, ensems amb la recerca directament encomanada per l'obra, es feia possible i segura la col·laboració de meritíssims i molt entesos col·lectors de la nostra música que

pacientment i constantment han donat belles proves de conèixer i estimar la cançó catalana i demés varietats de la nostra música popular.

Un altre dels afers estudiats i resolts pel «Consell Consultiu» ha estat la formació de missions de recerca directa, les quals se són dutes a terme en els mesos estiuencs d'enguany. Dues missions han estat verificades: la una, per terres solsonines i alt Bergadà, encomanada i realitzada per Mn. Higiní Anglès i En Pere Bohigas; l'altra, a Santa Coloma de Farnés i camí d'Olot, la feren En Joan Llongueras i En Joan Tomàs. No cal ponderar la importància d'aquestes missions de recerca, no solament pel número extraordinari de materials recollits, sinò per les observacions interessantíssimes que els missioners han tingut avinentesa de fer entre la gent amb la qual treballaren, a voltes heroicament i sempre amb gran daler i amor, en l'acompliment de la tasca llur. Forma part del bagatge que han dut els qui han verificades les missions, la impressió fonogràfica de diverses cançons que servaran per sempre més el caire propi inimitable de molts cançonaires catalans; i demés l'abundosa informació folklòrica que a tota consciència han feta per tal d'apreciar tots els aspectes de la cançó recollida.

Havent-se de procedir, emsems amb l'obra del «Cançoner Popular de Catalunya», a la formació de l'arxiu de la cançó popular catalana per a utilitat d'investigadors estudiosos en l'avenir, ha calgut emprendre l'ordenació sistemàtica dels materials amb la qual serà feta ensems més fàcil la feixuga tasca d'estudi que ha de procedir la publicació del «Cançoner». D'acord amb el «Consell Consultiu» s'és adoptada una forma de cèdules que poden claríssimament encloure els tres aspectes de la cançó, ço és el musical, el literari i el folk-lòric. L'incalculable treball de buidar degudament en les dites cèdules els materials que ja avui dia són quantiosos i que segurament augmentaran encara en grans proporcions, s'és ja començat amb l'intent d'enllestir de primer tot el material cançonerístic publicat fins avui dia; procedint després a l'extracció del material inèdit arxivat i del que posteriorment anirà venint a l'obra del «Cançoner».

Diàriament es treballa en aquesta tasca d'art i pàtria, i en el «Palau de la Música Catalana» s'és oberta, de primer d'any ençà, una oficina de l'obra del «Cançoner» on són ateses les consultes, demandes d'informació i tota mena de comunicacions referents al «Cançoner Popular de Catalunya».

Aquest és, en son primer any de tasques, el resumit historial de

tan alta obra, per a la qual demanem novament a tots els nostres socis i lectors una viva amor i interès grandíssim, per tal que fent-la conèixer de tots el catalans, ço que demanant l'auxili de tothom es començava, sigui gloriosament realitzat amb la cooperació de tots els qui estimen de bo de bo la cançó de Catalunya.

Crònica Alpina

REFUGI DE GÓRIZ (VALL D'ORDESA, PIRENEU ARAGONÉS).—La «Real Sociedad Peñalara» de Madrid, ha construït un refugi lliure als plans de Góriz (massís de les Tres Sorores). Es de sòlida construcció de mamposteria i ciment armat i serà inaugurat oficialment la vinent temporada d'estiu; d'una capacitat per a dotze persones tindrà una gran utilitat pels alpinistes que vulguin efectuar les ascensions, poc freqüents avui dia, al Mont Perdut pels Grados, al Soum de Ramond per la Faja de los Ingleses i al Cilindre de Marboré per la terrassa glaciària.

NOUS REFUGIS ALS ALPS.—El Touring-Club de France ha construït al Col de la Croix du Bonhome un refugi que pot abrigar 33 turistes i 8 guies i un altre al Col de la Charmette (Isère). Ambdós han estat inaugurats el passat estiu.

El C. A. F. ha inaugurat també dos refugis; l'un el 10 de setembre als Ecrins, en el mateix lloc on estava edificat l'antic refugi destruït l'any passat per un incendi i l'altre a Arévoles (Savoia).

PRIMERA ASCENCIÓ A PIERRA MENTA, SAVOIA (2.711 m.).—Pierra Menta, en el massís de Beaufort, era una de les poques cimes alpines que es conservava encara verge i es creia ja del tot inaccessible. Dos intrèpids alpinistes, Mrs. J. P. Loutalot i L. Zvingelstein, després d'una escalada curta, però vertiginosa, lluitant amb perills i dificultats extremes, aconseguiren el 6 de juliol trepitjar per primera vegada el seu cim, efectuant l'ascensió per la paret Oest.

VISITANTS DELS REFUGIS DEL C. A. S.—Pels 33 refugis del Club Alpí Suis hi han passat durant l'any 1921 un nombre total de 44.233 turistes; d'entre tots els refugis ocupa el primer lloc el de Blümlisalp amb 2.110 visitants.

OFRENA AL PAPA ALPINISTA.—Els membres de la darrera expedició al Mont Everest han tingut la gentilesa d'enviar al Pare Sant un tros de roca recollida a 8.321 m. d'altitud el 27 de maig passat. Va muntada aquesta roca sobre un sócol d'éban i argent, havent-hi gravat una dedicatòria. S. S. Pius XI, que com es recordarà ha estat un gran alpinista, ha quedat molt agraït per aquest homenatge i ha enviat al cap de l'expedició una medalla d'or acompanyada d'una carta de regreïament.

Crònica del Centre

OCTUBRE 1922

SESSIÓ INAUGURAL DEL CURS 1922-1923.—El dia 28 del corrent, a les 10 de la nit, tingué lloc la Sessió inaugural del curs, amb assistència de delegats de diferents corporacions i entitats culturals de nostra ciutat. Després de llegida la memòria dels treballs realitzats en el passat curs, pel Secretari sortint Sr. Timoteu Colominas, el President Sr. Cèsar A. Torras, llegí un magistral discurs inaugural el qual anirà publicat en el vinent *Butlletí*.

SECCIÓ D'ESPORTS DE MUNTANYA.—En el transcurs del prop-passat mes d'octubre realitzaren els socis de la mentada secció les següents excursions: El dia 8 a Balenyà, Viladrau, Sant Marçal, poble del Montseny i Palautordera.—El 15 per la serra de Sant Llorenç del Munt.—El diumenge 22 sortiren per Breda, Riells, Turó de Morou, per la canal, Santa Fe i Sant Celoni.—El dia 29 a Santa Fe, Les Agudes, per un nou itinerari, turó de l'Home i Sant Celoni.

Noves

ENRIC VALLOT.—Acaba de morir aquest infadigable excursionista que comptava a la vora de setanta anys d'edat. Col·laborador entusiasta de son parent En Josep Vallot, el célebre director de l'Observatori del Mont-Blanc, enginyer meritíssim i intrèpid alpinista, havia consagrat la major part de sa vida a estudis topogràfics d'alta muntanya, dedicant-se darrerament a la confecció del mapa del Mont-Blanc, del que havia fet la triangulació i quals treballs tenia força avançats. Autor d'obres diverses, treballador infadigable, de caràcter bondadós i sempre disposat a donar consells utilíssims, s'havia fet estimar per tots els que tingueren la sort de tractar-lo, essent la seva pèrdua molt sensible dins el camp de l'alpinisme.

MAPA DEL MONTSENY.—Durant el passat estiu el CENTRE contractà amb la casa «Locher, S. A.» l'aixecament del mapa del Montseny a l'escala de 1 : 50.000 i amb equidistàncies de 25 metres, mapa que és d'una gran necessitat vist el nombre incalculable d'admiradors d'aquella regió que no paren de recórrer-la d'un cap a l'altre.

Podem avui ja anunciar als nostres llegidors que estan ja acabats els treballs de camp i molt avançat el dibuix del mapa, treballs aquests que han sigut confiats a l'eminent topògraf i geoplàsta suís En Léo Aegerter, ço que permet esperar una obra acurada i conscienciosa. El mapa, que serà editat a tres tintes, confièm que sortirà a la llum durant el pròxim any.

REFUGIS PIRENENCs.—La Junta Directiva ha pres l'acord de continuar l'obra dels refugis de muntanya iniciada amb la construcció dels xalets d'Ull de Ter i La Reciusa. Es té ja en estudi l'erecció d'un refugi lliure, fent-se els oportuns treballs per trobar un emplaçament adequat en lloc relativament proper a Barcelona, ço que permetrà utilitzar-lo per efectuar-hi excursions hivernenques. Igualment estan en curs d'execució diverses iniciatives, per tal de reunir els necessaris mitjans econòmics per aquesta obra.

RETURN.—Després de llarga temporada a terres d'Àfrica, ha arribat nostre volgut company el Secretari de la Secció d'Esports de Muntanya, Sr. Josep M.ª Guilera.

Ens felicitem de que durant la seva obligada estada al Marroc no hagi sofert cap contratemps i amb goig celebrem el seu feliç retorn.

Estació meteorològica de Viella (Vall d'Aran)

RESUM DE LES OBSERVACIONS DEL MES D'OCTUBRE 1922

TEMPERATURES A L'OMBRA				PRESSIONS BAROMÈTRIQUES	
MITGES MENSUALS		MÀXIMA ABSOLUTA en 24 hores	MÍNIMA ABSOLUTA en 24 hores	MITGES MENSUALS A 0° I A LA GRAVETAT NORMAL	
8 matí	4 tarda			8 matí	4 tarda
8°4	13°7	29° (dia 15)	-1°75 (dia 27)	678.7 mm.	677.7 mm.
Oscil·lació extre- ma men- sual 30°75		MITGES MENSUALS		A 0° I AL NIVELL DE LA MAR	
				761.9 mm.	759.2 mm.
Variació màxi- ma diurna (dia 15) 19°5		16°9	5°4	Màxima (dia 1) . . . 771. mm.	
				Mínima (dia 29) . . . 748.5 »	
				Oscil·lació extrema. 22.5 »	

HUMITAT RELATIVA

PLUVIOMETRIA

MITGES MENSUALS	8 matí	4 tarda		
Termòmetre sec. . . .	8°4	13.7	Total d'aigua caiguda en el mes . .	38.2 mm.
Termòmetre moll . . .	7°5	10.8	Dia de major caiguda (dia 22) . . .	9.6 »
Humitat (percentatge) .	88	67.8	Intensitat per dia de pluja i neu . .	4.77 »
Dies de saturació . . .	2	—	Total d'espessor de neu en el mes .	—
			Dia de major espessor.	—
			Vent dominant en els dies de pluja i nevades.	S SE

VENT

DIRECCIÓ	8 matí	4 tarda	VELOCITAT EN 24 HORES	
Calma	6	—		
N.	3	3		
NE.	7	10		
E.	1	—		
SE.	3	4		
S.	6	6		
SW.	4	6		
W.	—	—		
NW.	1	2		
			Mitja mensual diària	232.606 k.
			Màxima absoluta (dia)	568.200 k.
			Recorregut total en el mes	7210.800 k.

ESTAT DEL CEL

DIES	8 matí	4 tarda	DIES DE	NÚVOLS			NUVOLOSITAT	
				CLASSE	8 m.	4 t.	MITGES MENSUALS	
Serens	10	6	Pluja	8			8 matí	4 tarda
Nuvolosos	12	14	Boira	5				
Coberts	9	11	Rosada.	7	5	5	5.4	6
			Gebre	3	7	8		
			Neu	1	—	1		
				Stratus.	—	1		
				Cumulus.	1	2		

NOTA.—Forta tempestat desde la nit del dia 28 fins al 30

Les anotacions diàries han estat preses pel G.^a Josep i revisades pel Dr. M. FAURA I SANS